У твоєму місті дощить інакше

За межами уявних образів чекає справжня людина



Laura Bellini

У твоєму місті дощить інакше

За межами уявних образів чекає справжня людина

Laura Bellini

ROMANS

ISBN: 9788384904671

ALL-IN Rafał Płonkowski



ЗМІСТ

INTRO 4
Розділ 1 - Людина по той бік екрана 9
Розділ 2 - Поза узгодженим планом 20
Розділ 3 - Світло, яке неможливо виправити словами 33
Розділ 4 - Речі, яких не пишуть у повідомленнях 43
Розділ 5 - Право на власний час 55
Розділ 6 - Перш ніж місто заснуло 64
Розділ 7 - Ранок після поцілунку 73
Розділ 8 - Люди, які знають його давно 84
Розділ 9 - Те, чого неможливо замінити 95
Розділ 10 - Місце, де ми перестали вдавати 106
Розділ 11 - Не лише ніч належить двом 120
Розділ 12 - Місце, яке ми залишили в уяві.....130
Розділ 13 - Ціна того, щоб залишитися 142
Розділ 14 - Усе, що ми можемо не зберегти 151
Розділ 15 - Людина, яку ми вигадали 162
Розділ 16 - Відстань починається раніше 174
Розділ 17 - Життя, яке неможливо відкласти 187
Розділ 18 - Недостатньо просто сказати «вибач» 199
Розділ 19 - Вибір без уявних образів 210
Розділ 20 - У твоєму місті дощить інакше 223

INTRO

У Лондоні дощ рідко починався раптово. Спершу шибки темнішали, наче хтось провів по них мокрою долонею, потім тротуар починав виблискувати, і лише за мить краплі ставали настільки густими, що перехожі на вулиці розкривали парасолі. Того вечора я сиділа біля вікна маленької кав'ярні в Бермондсі й спостерігала, як люди приймають те саме рішення з різною швидкістю. Мені поспішати не було потреби. До закриття галереї залишалося ще сорок хвилин, а потім я збиралася повернутися до орендованої кімнати, допрацювати три підписи до виставки й лягти спати до півночі. Мій план був простим. Саме тому мені так хотілося його дотриматися.

Я приїхала до Лондона на шість тижнів, щоб перекласти тексти для виставки про листи, написані людьми, які колись намагалися назвати це місто своїм домом. Робота була конкретною, терміни стислими, а винагорода достатньою, щоб після повернення до Польщі орендувати невелике приміщення для власної майстерні. Я вже давно перекладала за кухонним столом, поміж рахунками й чашками, які чомусь ніколи не потрапляли до мийки вчасно. Нарешті я хотіла мати місце, де ніхто не залишав би покупки на моїх роздруківках і де я могла б зачиняти двері після завершення роботи. Я не мріяла про великі зміни. Мені вистачило б чогось, що залежало б тільки від мене.

На екрані ноутбука був відкритий файл із підписами. В одному з них автор листа писав, що після переїзду до Англії довго не міг відрізнити тугу за домом від звичайної

втоми. Я залишила це речення майже без змін. Варіант, запропонований куратором, звучав красивіше, але втрачав шорсткість оригіналу. Я не хотіла, щоб чуже життя ставало елегантнішим лише тому, що його потрібно було розмістити на стіні галереї.

Саме тоді надійшло повідомлення від Титуса.

«Я бачив новий файл. Можемо поговорити про підпис номер сім? У макеті він не працює так, як ми думали».

Я перечитала його двічі. Нічого неввічливого в повідомленні не було. Титус рідко писав неввічливо. За майже два роки нашого листування я навчилася впізнавати його манеру розставляти коми, короткі доповнення наприкінці повідомлень і ті моменти, коли він жартував, аби не сказати чогось надто прямо. Усе почалося з питання про одне речення з листа, який він хотів використати у своєму проєкті. Я відповіла, бо питання було вдалим. Потім він надіслав наступне, а я почала відповідати не лише на них. З часом ми обмінювалися фотографіями місць, які не могли описати словами, скаргами на професійні компроміси й короткими повідомленнями, надісланими в години, коли розсудливі люди вже закінчували працювати.

Це не були розмови, у яких ми щодня зізнавалися одне одному в найпотаємніших думках. Іноді ми мовчали по кілька днів, а потім одного речення вистачало, щоб повернутися до розмови саме там, де ми її перервали. Титус умів описати порожню виставкову залу так, що я майже чула відлуння власних кроків. Я надсилала йому фотографії випадкових написів на стінах і пояснювала, чому деякі слова неможливо перенести іншою мовою, не втративши чогось важливого. Наше знайомство не

потребувало щоденної присутності. Принаймні мені так здавалося.

Я знала, що йому сорок три роки, що він проєктує виставки й може пів дня сперечатися через відтінок освітлення, якщо вважав, що той змінює значення предмета. Я також знала, що він доглядає за батьком, який живе неподалік Лондона, хоча ніколи не описував це як самопожертву. Про себе він розповідав небагато, зате уважно розпитував про мої справи. Пам'ятав, коли в мене мала відбутися важлива співбесіда, і не намагався заздалегідь мене втішати. Коли я відмовилася від замовлення, яке вважала несправедливо оплачуваним, він написав лише: «Добре, що ти не сплутала потребу бути комусь потрібною з готовністю бути завжди доступною». Я запам'ятала ці слова довше, ніж хотіла б визнавати.

Раніше ми ніколи не зустрічалися. Причина була цілком звичайною: ми жили в різних країнах, мали роботу, зобов'язання й неабиякий талант відкладати подорожі на зручніший час. Але тепер ми працювали над однією виставкою, в одному місті, а від завтра мали ухвалювати рішення за одним столом. Раніше він надіслав мені своє фото, здається, зроблене випадково: напівпрофіль, чашка в руці. Він не був схожий на людину, яка намагається комусь сподобатися. Саме тому мені так легко було домислити решту.

Я закрила файл і відкрила повідомлення з прикріпленим макетом експозиції. Титус надіслав його ще годину тому. Я вже бачила це розташування елементів на екрані, але лише тепер помітила, що біля підпису номер сім він залишив менше місця, ніж мені було потрібно. Моє речення скоротили наполовину. Сенс

іще можна було зрозуміти, але з нього зникло вагання автора листа, та маленька невпевненість, яка не дозволяла йому звучати як людині, що виголошує готову істину.

Я відчула роздратування, а відразу за ним — дещо значно менш зручне. Адже Титус знав моє ставлення до перекладу. У наших повідомленнях він не раз писав, що цінує мене саме за цю точність. Чи тепер, коли ми мали працювати разом, він вважав, що достатньо попросити мене бути гнучкішою, і я просто підлаштую слова під його композицію? А може, це я сама надто легко вирішила, що якщо протягом двох років нам вдавалося невимушено розмовляти, то так само легко ми зможемо ухвалювати спільні рішення?

Телефон знову завібрував.

«Не хочу вирішувати це електронною поштою. Завтра о дев'ятій у галереї. Покажу тобі, що маю на увазі. І відразу попереджаю: я не погоджуся залишити підпис у його теперішньому обсязі».

Я коротко всміхнулася, але без жодної веселості. У цьому повідомленні було щось таке, чого я досі не знала: рішучість людини, якій більше не потрібно ретельно добирати слова, щоб підтримувати розмову. Роками я могла відкласти відповідь, повернутися до неї за годину, обрати речення, яке не звучатиме надто різко. Тепер ми мали стояти одне навпроти одного, і вже не можна було виправити тон перед натисканням кнопки «Надіслати».

Я відповіла: «Я прийду. Але не обіцяю, що скорочу текст».

Я ще деякий час дивилася на курсор, наче він мав дописати щось замість мене. Але нічого не сталося. Я

надіслала повідомлення й сховала ноутбук у сумку. За вікном дощ посилився, а вогні автомобілів розтягувалися на мокрому асфальті довгими тремтливими смугами. У мене був власний план, угода з галереєю та рішення, яке я хотіла ухвалити після повернення. Мені не було потрібно, щоб хтось приїжджав і заново облаштовував моє життя.

І все ж, коли я рушила до виходу, то спіймала себе на думці, що намагаюся уявити завтрашній голос Титуса не через динамік телефону. Не той, який звучав у записах, що він іноді додавав до повідомлень, а справжній: із диханням, паузами й утомою після цілого дня. Я подумала, що, можливо, він теж уже має готовий образ мене, створений із моїх відповідей, фотографій і речень, які я обирала, перш ніж надіслати.

Біля дверей я на мить завагалася. Дощ падав сильніше, ніж тоді, коли я заходила до кав'ярні. Я могла повернутися по парасолю, але не хотіла знову сідати за столик і вдавати, що завтрашня зустріч буде звичайною робочою розмовою. Якщо за два роки ми навчилися бути важливими одне для одного, то чи зможемо тепер дозволити собі побачити одне одного без усього того, що встигли домислити?

Розділ 1 - Людина по той бік екрана

Наступного ранку я прокинулася раніше, ніж планувала. Не тому, що погано спала. Просто мій розум вирішив, що до дев'ятої потрібно підготуватися з належною ретельністю, наче зустріч із Титусом Крулем була співбесідою, а не першою зустріччю з людиною, чиї повідомлення я майже знала напам'ять.

Кілька хвилин я лежала в ліжку й слухала, як дощ стукає по підвіконню. Учорашній вечір залишив у мені неприємне відчуття незавершеної розмови. Я ще раз перечитала його останнє повідомлення, хоча вже знала його майже слово в слово. «Я не погоджуся залишити підпис у його теперішньому обсязі». Речення було категоричним, можливо, навіть трохи самовпевненим, але я не могла приписати йому поганих намірів. Титус ніколи не належав до людей, які сперечаються заради самого задоволення перемагати. Принаймні саме таким я його уявляла.

Я обрала темні штани, кремовий светр і пальто, якому не страшна була лондонська вологість. Волосся зібрала низько, залишивши біля обличчя кілька пасом. Не хотіла виглядати так, ніби провела перед дзеркалом цілу годину, хоча насправді затрималася там трохи довше, ніж було потрібно. Зрештою вирішила, що не збираюся ні вибачатися за власний вигляд, ні доводити, що ця зустріч для мене нічого не означає.

Галерея розташовувалася в реконструйованій промисловій будівлі на тихій вулиці в Бермондсі. З фасаду її вирізняли високі вікна й темна металева рама дверей. Усередині пахло свіжофарбованими стінами,

деревом і кавою, яку хтось залишив у службовому приміщенні. Я прийшла за сім хвилин до призначеного часу. Мені хотілося трохи побути в просторі без інших людей, особливо тих, хто міг би вирішити, що моя робота — лише доповнення до їхніх задумів.

На довгому столі лежали роздруківки листів, зразки паперу та кілька фотографій. Частину документів я вже знала з архіву, інші бачила лише на екрані. Виставка мала розповісти про особисті повідомлення людей, які приїхали до Лондона й намагалися знайти своє місце в цьому місті. Йшлося не про великі історії еміграції чи офіційні свідчення. Найважливішими були дрібниці: опис першої орендованої кімнати, скарга на вологу в помешканні, рецепт, переписаний з пам'яті, кілька речень про когось, хто залишився далеко.

Титус мав розробити спосіб презентації цих матеріалів. Я відповідала за переклади, редагування й остаточне формулювання текстів. Теоретично ролі були чітко визначені. На практиці межа між словом і простором виявлялася набагато менш очевидною.

Я почула кроки за спиною.

— Катаріно?

Я обернулася.

Кілька секунд я не могла вимовити ані слова. Чоловік, який стояв за кілька кроків від мене, був водночас знайомим і зовсім чужим. Я впізнала його за фотографією, але знімок не передавав того, як він тримався в просторі. Він був високим, із темним волоссям і виразними сріблястими пасмами біля скронь. На обличчі виднілися сліди втоми, а не спроби приховати свій вік. На ньому був графітовий светр, темні штани, а

пальто він недбало перекинув через передпліччя. Він виглядав як людина, яка вийшла з дому, навіть не замисливши, чи пасує її одяг до виставки.

Його погляд зупинився на мені, і я побачила, що він мене впізнав.

— Титусе, — сказала я, хоча сумнівів щодо того, хто переді мною, не було.

— Особисто. У трохи менш піксельній версії.

Він усміхнувся. Голос у нього був спокійний, нижчий, ніж я запам'ятала з аудіозаписів. У реальності кожне його речення звучало прямолінійніше. Між нами більше не було екрана, який дозволяв відкласти відповідь на потім.

— Я очікувала, що ти будеш вищим, — сказала я.

Він підняв брови.

— Цікаво. А я очікував, що ти матимеш більше терпіння до людей, які скорочують твої тексти.

— Не минуло й хвилини, а ми вже говоримо про мої недоліки.

— Отже, використовуємо час із користю.

Я розсміялася, хоча зовсім не планувала цього робити. У його словах було щось обеззброююче. Його жарт не намагався за будь-яку ціну розрядити напруження. Радше визнавав, що ми обоє чудово розуміємо, навіщо зустрілися.

Титус поклав пальто на спинку стільця й указав на стіл.

— Ходімо. Покажу тобі, що я зробив.

Я підійшла до роздруківок. Посередині лежав великий аркуш із планом експозиції. Мій погляд ковзнув по позначених стінах, проходах і точках освітлення. Проєкт

був хорошим. Навіть дуже хорошим. Титус умів використовувати простір, не перевантажуючи його елементами. Він залишив достатньо вільного місця, а окремі частини виставки складалися в природний маршрут. Мені здавалося, що відвідувачі не просто читатимуть листи, а поступово занурюватимуться в чужі спогади.

Однак я не збиралася дозволяти естетиці затьмарити зміст.

— Ось тут, — сказала я, показуючи на сьомий підпис. — Ти його скоротив.

— На третину.

— Наполовину, якщо рахувати речення, які ти вилучив.

— Справа не в кількості речень. Справа в читабельності.

— Читабельність не означає позбавлення тексту сенсу.

Він уважно подивився на мене. Не виглядав ображеним. Радше нагадував людину, яка чекала саме на таку відповідь і тепер хотіла почути, як я її обґрунтую.

— Прочитай його вголос, — попросив він.

Я знайшла оригінал на роздруківці й прочитала уривок. Лист походив від жінки, яка описувала свій перший рік у Лондоні. Вона писала про квартиру, у якій ніколи не висихали рушники, про сусідку, яка приносила їй чай, і про те, що протягом багатьох місяців не могла зрозуміти, чи сумує за домом, чи просто втомилася від спроб знайти своє місце в новому середовищі.

Коли я закінчила, Титус не відповів одразу.

— Бачиш? — запитала я. — Це не текст про рушники. Йдеться про невпевненість, яка виникає між одним реченням та іншим.

— Я знаю.

— Тоді чому ти її прибрав?

Він провів пальцем по плану.

— Тому що люди читатимуть цей текст стоячи. У залі будуть інші відвідувачі, світло падатиме збоку, а прохід вужчий, ніж здається на кресленні. Якщо залишити все, що ти хочеш зберегти, частина людей прочитає перші три речення, а решту пропустить.

— Можна збільшити формат.

— Не можемо. Розміри панелей уже затверджені, а зміна означатиме додаткові витрати й перенесення монтажу.

— Можемо змінити розташування.

— Можемо, але тоді втратимо місце для оригіналів.

— Це не моя проблема, що ти передбачив замало простору.

Я вимовила ці слова швидше, ніж хотіла. Титус подивився на мене, а потім трохи відкинувся на стільці.

— Оце якраз моя проблема. Саме тому я й намагаюся її вирішити.

Я не відповіла. Не очікувала, що він визнає мою правоту хоча б у цій частині суперечки. Зазвичай люди, відповідальні за проєкт, пояснювали обмеження так, ніби це закони природи. Він не намагався вдавати, що все було сплановано ідеально.

— У мене є інша пропозиція, — сказав він. — Зараз не будемо обирати між твоїм текстом і моїм макетом. Зробимо пробний варіант. Надрукуємо повну версію в остаточному масштабі, розмістимо її на стіні й перевіримо, який вона має вигляд із тієї відстані, з якої люди її читатимуть.

— А якщо виявиться, що все працює?

— Залишимо повну версію.

— А якщо ні?

— Тоді шукатимемо рішення, яке не зводитиметься до механічного видалення речень.

Це звучало розумно. Однак не означало, що я збиралася прийняти його пропозицію без застережень.

— Я хочу мати право затверджувати остаточне формулювання кожного тексту.

— Воно в тебе є за договором.

— Я хочу, щоб це було чітко не лише на папері, а й на практиці.

Титус кивнув.

— Добре. А мені потрібне те саме щодо макета. Я не хочу, щоб після затвердження проєкту хтось змінював розташування панелей без консультації зі мною.

— Я не збираюся проєктувати твою виставку.

— А я не збираюся перекладати твої тексти.

Ми подивилися одне на одного. У цьому реченні було щось більше, ніж жарт. Ми обоє мали власні компетенції й не збиралися передавати їх іншій людині лише тому, що знялися завдяки листуванню.

— Гаразд, — сказала я. — Тоді перестанемо вдавати, що хтось із нас може самостійно вирішувати все.

— Мабуть, це найрозумніше рішення, яке ми сьогодні ухвалимо.

Наступні пів години ми обговорювали інші фрагменти. Титус показував візуалізації, а я пояснювала, чому деякі формулювання мають залишатися в початковій послідовності. Я помітила, що він не перебивав мене, коли я говорила про мову. Він не погоджувався з усім, але ставив запитання, які справді стосувалися проблеми. Коли я вказувала на фрагмент, що, на його думку, не вписувався в композицію, він не вдавав, ніби розуміє його значення краще за мене.

У якийсь момент він посунув до мене аркуш із нотатками.

— Це твої зауваження до попередньої версії?

— Так.

— Я впізнав їх за тим, як ти позначаєш коми.

— Я й не знала, що в мене є характерний спосіб позначати коми.

— Є. Ти залишаєш на полях маленькі знаки, наче просиш у тексту вибачення за те, що мусиш його виправляти.

Я подивилася на аркуш. Справді, біля одного з абзаців я намалювала маленький знак, схожий на перевернутий гачок.

— Це не вибачення.

— А що тоді?

— Попередження.

Він тихо засміявся.

Саме тоді я вперше подумала, що його присутність може виявитися приємнішою, ніж я очікувала. Не тому, що він зі мною погоджувався, а тому, що помітив деталь, яка не мала жодного значення для проєкту. Протягом двох років я розповідала йому про свої звички, але не припускала, що він запам'ятає щось настільки дрібне.

Об одинадцятій до зали зайшла жінка з адміністрації, представилася Гелен і повідомила, що друкарня потребує остаточних файлів не пізніше п'ятниці. Титус запитав, чи можна перенести термін на два дні. Гелен похитала головою.

— Цього разу ні. Монтаж починається наступного тижня. Якщо ми не передамо файли, втратимо заброньований час.

— Зрозуміло, — відповів він.

Коли вона вийшла, я поглянула на календар.

— П'ятниця?

— Так.

— Сьогодні вівторок.

— Я знаю. Не потрібно мені нагадувати.

— Я не нагадую. Намагаюся зрозуміти, чому не отримала цю інформацію раніше.

Титус подивився на мене.

— Бо я припускав, що ти знаєш графік.

— Я знаю кінцевий термін. Але не знала, що жодного запасу часу немає.

Він на мить замовк. Потім дістав із теки роздруківку графіка й подав мені без жодних коментарів.

— Ти маєш рацію. Я повинен був надіслати тобі цю версію.

Я взяла аркуш. Це була дрібниця, але я не хотіла її знецінювати. Він не намагався відвернути увагу чи перекласти відповідальність на адміністрацію.

— Доведеться працювати швидко, — сказала я.

— Доведеться працювати розумно.

— Це не завжди одне й те саме.

— Знаю. Тому добре, що ти тут.

Ці слова прозвучали інакше, ніж звичайний професійний комплімент. Можливо, тому, що він вимовив їх без усмішки, дивлячись просто на мене. На мить я не знала, що відповісти.

Замість цього я сховала графік у теку.

До полудня ми домовилися, що я підготую дві версії найпроблемніших підписів, а він розробить альтернативне розташування для трьох панелей. У п'ятницю мали ухвалити остаточні рішення на основі пробних роздруківок. Це був не той компроміс, на який я сподівалася попереднього вечора, але принаймні він не вимагав від мене відмовитися від професійної відповідальності.

Коли я збирала документи, Титус подав мені пальто, яке я раніше залишила на стільці. Він зробив це природно, без показної ввічливості.

— Маєш хвилинку? — запитав він.

— Залежить від того, для чого.

— На каву. Не ту, що з автомата у службовому приміщенні. Я хотів би поговорити про дещо, що не вписується в графік.

Я на мить подивилася на нього, намагаючись зрозуміти, чи це професійна пропозиція, чи особиста. Мені не хотілося вгадувати.

— Про що?

— Про те, якою я уявляв нашу першу зустріч. І про те, наскільки помилився в кількох деталях.

— Звучить підозріло близько до розмови про очікування.

— Можемо відкласти її, якщо ти хочеш.

Він не наполягав. Просто чекав.

— Не сьогодні, — відповіла я. — У мене ще є робота, яку потрібно завершити, і я не хочу змінювати свої плани.

— Розумію.

Він не запитав, чи я впевнена. Не намагався переконати, що ми ж маємо лише трохи часу. Просто кивнув і повернувся до збирання роздруківок.

Я це теж помітила.

За кілька хвилин я вийшла з галереї. Дощ ослаб, а повітря було прохолодним і вологим. Я пройшла кілька десятків метрів, перш ніж усвідомила, що усміхаюся. Це була не усмішка жінки, яка щойно зустріла кохання всього свого життя. Я була надто розсудливою для таких висновків. Радше усмішка людини, яка виявила, що хтось знайомий здатен здивувати її способом, якого вона зовсім не передбачала.

Титус виявився не таким ідеальним і не таким складним, як я уявляла його попереднього вечора. Він був конкретним, часом упертим, уважним до деталей і достатньо впевненим у собі, щоб не сприймати кожну незгоду як загрозу. Водночас він мав звичку ухвалювати рішення надто швидко, перш ніж переконатися, що всі знають умови.

Я знала про нього більше, ніж про більшість людей, із якими зустрічалася щодня, і все ж після години розмови в мене було відчуття, ніби я лише почала його пізнавати.

На телефон надійшло нове повідомлення.

«Дякую за сьогоднішню розмову. І за попередження щодо ком. Буду обережним».

Я відповіла лише за кілька хвилин.

«Не обіцяю, що це допоможе».

Я сховала телефон у кишеню й попрямувала до станції. Уперше відтоді, як приїхала до Лондона, я подумала, що ці шість тижнів можуть виявитися набагато менш передбачуваними, ніж я планувала.

Розділ 2 - Поза узгодженим планом

Наступного дня о дев'ятій я знову повернулася до галереї, цього разу вже без потреби переконувати себе, що це лише професійний обов'язок. Я підготувала дві версії підписів, нотатки до наступних текстів і список запитань щодо архівних матеріалів. Однак я не збиралася вдавати, що повідомлення Титуса попереднього вечора не було мені приємним.

Він прийшов за кілька хвилин після мене. У руках тримав два стаканчики кави й паперовий пакет із пекарні на іншому боці вулиці.

— Я не знав, яку ти п'єш, — сказав він, ставлячи стаканчики на стіл. — Взяв чорну й із молоком. Обидві без цукру, бо не пам'ятав, чи ти його додаєш.

— Зазвичай ні.

— Тобто вгадав наполовину.

— Досить непоганий результат для людини, яка два роки отримувала від мене повідомлення про все на світі.

— Не про все. Ти ніколи не писала, яку каву замовляєш.

— Мені й на думку не спадало, що це важлива інформація.

— Мені теж. До вчорашнього дня.

Він подивився на мене з легкою усмішкою. Я обрала стаканчик із молоком. Не збиралася аналізувати цей жест, хоча десь у глибині свідомості відзначила, що він принаймні запам'ятав достатньо, аби не принести мені солодкий напій із сиропом.

На столі вже чекали пробні роздруківки. Титус розклав їх у тому порядку, у якому вони мали з'явитися на стінах. Наступну годину ми працювали майже без перерви. Моя довша версія підпису виявилася читабельною, але потребувала більшого міжрядкового інтервалу. Титус запропонував змінити шрифт. Перший варіант мені не сподобався, тому він підготував другий, а потім третій. Коли з'явився останній, я вже перестала шукати аргументи проти нього.

— Цей хороший, — визнала я.

— Я знаю.

— Не обов'язково бути таким задоволеним.

— Я не задоволений. Просто з самого ранку чекав, коли ти це скажеш.

— Тобто все-таки задоволений.

— Трохи.

Він подав мені роздруківку. Літери були спокійнішими, відкритішими. Вони не привертали уваги самою формою, а лише дозволяли зосередитися на тексті. Я зрозуміла, чому він обрав саме цей шрифт. Він не намагався прикрасити чужі слова. Він хотів дати їм простір.

— Чому ти проєктуєш виставки? — запитала я, перш ніж устигла себе зупинити.

Він підвів погляд.

— Досить особисте запитання як на дев'яту сорок.

— Можеш не відповідати.

— Ні, це не проблема. Просто цікаво, чому ти питаєш саме зараз.

Я знизала плечима.

— Тому що бачу, що ти знаєш свою справу. А протягом більшості наших розмов ти писав про проєкти так, ніби це щось, що ти просто мусиш зробити.

Він на мить покрутив олівець у пальцях.

— Колись я думав, що проєктування виставок полягає в тому, щоб показувати речі. Згодом зрозумів, що важливіше те, що людина може відчути або пригадати поруч із ними. Предмет без контексту — лише предмет. Тільки спосіб, у який ти його розмістиш, дозволяє комусь побачити в ньому щось своє.

— Звучить як речення, яке мало б бути у твоєму портфоліо.

— Терпіти не можу портфоліо.

— Чому?

— Тому що в ньому потрібно показувати лише те, чим пишаєшся. А я не хочу вдавати, ніби всі мої рішення були правильними.

Він сказав це без особливого драматизму. Не намагався викликати співчуття. Просто визнав, що немає сенсу представляти себе людиною без помилок.

— Досить рідкісний підхід, — зауважила я.

— Можливо. Але мені було б значно легше працювати, якби не доводилося пам'ятати про все, чого я не зробив.

Він не ставився до своїх слів як до сповіді. Я знала з його попередніх повідомлень про батька та обов'язки, які займали значну частину його тижня. Проте подробиць я не знала й не хотіла сприймати цю інформацію як запрошення допитувати його.

Натомість я повернулася до роздруківок.

— Нам ще потрібно визначити, хто затверджуватиме підписи після редагування.

— Ти.

— А якщо ти захочеш змінити їхнє розташування?

— Тоді обговоримо це.

— Я хочу, щоб будь-яка зміна тексту після затвердження проходила через мене. Навіть якщо йтиметься про одне слово.

— Згода. А я хочу мати право вето щодо змін у просторовому макеті, які впливають на сприйняття виставки.

— Це розумно.

— Тобто ми щойно уклали угоду.

— Ні. Ми встановили правила співпраці. Договір десь у папці Гелен.

Титус засміявся й записав наші домовленості у свій блокнот. Почерк у нього був акуратний, трохи нахилений праворуч. Коли він посунув аркуш, я помітила, що на полях намалював маленьку схему зали, позначивши проходи й точки освітлення.

— Ти робиш це машинально? — запитала я.

— Що саме?

— Малюєш план, коли розмовляєш.

Він подивився на блокнот.

— Мабуть, так.

— А коли розмовляєш із кимось, хто не має стосунку до проєкту?

— Тоді малюю менше.

— Це заспокоює.

— Чому?

— Бо я не хотіла б стати ще однією панеллю на твоїй стіні.

Титус кілька секунд дивився на мене, а потім відклав олівець.

— Ти нею не є.

Він не вимовив цього так, ніби вимагав від мене негайної відповіді. Просто повернувся до перегляду роздруківок, наче не збирався використовувати цю мить, щоб щось отримати від мене. І все ж його слова залишилися зі мною надовго.

Перед полуднем до нас приєдналася Гелен. Вона принесла документи щодо прав на відтворення листів. Пояснила, що для частини матеріалів іще потрібно отримати підтвердження згоди родин авторів. Не всі відповіді надійшли, а без них ми не могли передати до друкарні повний комплект файлів.

— Скільки текстів під загрозою? — запитала я.

— Три, — відповіла Гелен. — Один із них особливо важливий для завершальної частини виставки.

Титус узяв документи й переглянув список.

— Хто підтримував зв'язок із родинами?

— Я, але частина листування проходила через архів. Можемо спробувати зателефонувати ще раз.

— Зробімо це сьогодні, — сказав він. — Якщо не отримаємо відповіді, доведеться підготувати варіант без репродукцій.